

ЕКОЛОГІЧНЕ І ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО

УДК 349.6

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2025.2.23>

Ковтун О. М.,

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри кримінального та адміністративного права
Академії адвокатури України

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ЕКЗИСТЕНЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ І ЗАГРОЗ

Анотація. У статті досліджено концептуальні засади та перспективи розвитку національного законодавства щодо забезпечення екологічної безпеки в умовах екзистенційних викликів та загроз. Авторка наголошує, що екзистенційні виклики та загрози у сфері забезпечення екологічної безпеки є питанням виживання людства і подальшого існування цивілізації на планеті Земля.

Екологічна безпека розглядається в різних значеннях: як напрям державної політики; як конституційний обов'язок держави та суб'єктивне право людини і громадянина; як сфера національної безпеки; як стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей.

Національне законодавство щодо забезпечення екологічної безпеки станом на сьогодні не систематизоване і є доволі розгалуженим, складним та суперечливим. Зважаючи на результати наукових досліджень права екологічної безпеки, законодавство щодо забезпечення екологічної безпеки авторка пропонує класифікувати за певними напрямками людської діяльності (сферами господарювання).

Відзначається, що значним досягненням України на шляху до вступу до Європейського Союзу є прийняття ряду євроінтеграційних законів, серед яких: «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення»; «Про основні засади державної кліматичної політики»; «Про регулювання господарської діяльності з озоноруйнівними речовинами та фторованими парниковими газами»; «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів»; «Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту людини від впливу іонізуючого випромінювання»; «Про забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією»; «Про водовідведення та очищення стічних вод»; «Про Національний реєстр викидів та перенесення забруднювачів» тощо. Нагальною необхідністю є розробка та прийняття системи підзаконних нормативно-правових актів, спрямованих на реалізацію зазначених вище законів.

Кліматичні зміни, збройна агресія, глобалізація, євроінтеграція спонукають до реформування та систематизації законодавства щодо забезпечення екологічної безпеки, оптимальним варіантом якої уявляється розробка та прийняття Закону України «Про екологічну безпеку».

Ключові слова: екзистенційні виклики та загрози, законодавство щодо забезпечення екологічної безпеки, екологічна безпека, кліматичні зміни, збройна агресія, глобалізація, євроінтеграція.

Kovtun O. M. Conceptual foundations and prospects for the development of national legislation on ensuring environmental safety in the conditions of existential challenges and threats

Abstract. The article examines the conceptual foundations and prospects for the development of national legislation on ensuring environmental safety in the conditions of existential challenges and threats. The author emphasizes that existential challenges and threats in the field of environmental security are a matter of human survival and further existence of civilization on planet Earth.

Environmental safety is considered in different meanings: as a direction of state policy; as a constitutional duty of the state and a subjective right of a person and a citizen; as a sphere of national security; as a state of the environment which ensures prevention of environmental degradation and emergence of a danger to human health.

National legislation on ensuring environmental safety is currently not systematized and is quite extensive, complex and contradictory. Given the results of scientific research into environmental safety law, the author proposes to classify legislation on ensuring environmental safety by certain areas of human activity (economic sectors).

It is noted that a significant achievement of Ukraine on its way to joining the European Union is the adoption of a number of European integration laws, including: "On Integrated Prevention and Control of Industrial Pollution"; "On the Basic Principles of State Climate Policy"; "On Regulation of Economic Activities with Ozone Depleting Substances and Fluorinated Greenhouse Gases"; "On the Principles of Monitoring, Reporting and Verification of Greenhouse Gas Emissions"; «On Amendments to Certain Laws of Ukraine on Human Protection from Ionizing Radiation»; "On Ensuring Chemical Safety and Management of Chemical Products"; "On Water Disposal and Wastewater Treatment"; "On the National Register of Pollutant Emissions and Transfer" etc. The urgent need is to develop and adopt a system of bylaws aimed at implementing the above laws.

Climate change, armed aggression, globalization, and European integration call for reforming and systematizing legislation on ensuring environmental safety, the best option for which is to develop and adopt the Law of Ukraine "On Environmental Safety".

Key words: *existential challenges and threats, legislation on ensuring environmental safety, environmental safety, climate change, armed aggression, globalization, European integration.*

Вступ. Сучасна цивілізація перебуває на межі екологічної катастрофи. Довкілля все частіше становить небезпеку для життя та здоров'я людини. На сьогодні людство уже перейшло сім із дев'яти меж, які роблять Землю безпечною та комфортною для існування. Серед таких меж є наявність прісної води, збереження природних територій, рівень забруднення, озоновий шар та зміна клімату. Вченими було визначено порогові значення для кожної з цих проблем, які не можна перевищувати, щоб Земля була гостинною для нас та наступних поколінь [1, с. 196-197].

Екзистенційні виклики та загрози у сфері забезпечення екологічної безпеки є питанням виживання людства і подальшого існування цивілізації на планеті Земля.

У звіті Всесвітнього економічного форуму, який щорічно відбувається в Давосі, у 2025 році основними загрозами визначено: 1. Збройні конфлікти на рівні держав. 2. Екстремальні погодні явища. 3. Геоелектричні конфронтації. 4. Дезінформація та фейкові новини. 5. Соціальна поляризація.

Отже, основними загрозами у 2025 році є збройні конфлікти та зміни клімату. У короткій перспективі – на наступні два роки – державні збройні конфлікти віднесено на третє місце, натомість лідирують дезінформація та зміна клімату. У довгостроковій перспективі – на наступні 10 років – збройні конфлікти не входять навіть в десятку ризиків (12 місце). Натомість головні ризики: екстремальні погодні явища, втрата біорізноманіття, кри-

тична зміна зелених систем і дефіцит природних ресурсів [2].

Вчені заявили, що за нинішніх темпів викидів людство вичерпає свій вуглецевий бюджет для обмеження потепління до 1,5°C вже за два роки. Перевищення цієї межі означатиме ще частіші й руйнівніші кліматичні катастрофи, а для повернення до стабільного клімату доведеться активно вилучати CO₂ з атмосфери [3].

Екзистенційною загрозою для України і світу є нинішня російсько-українська війна, яка, зокрема, чинить негативний вплив на клімат. Так, у 24-у принципі Декларації Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку 1992 року зазначено, що війна неминуче здійснює руйнівний вплив на процес сталого розвитку, тому держави мають поважати міжнародне право, що забезпечує захист довкілля, під час збройних конфліктів і мають співпрацювати, за необхідності, у справі його подальшого розвитку. Це дійсно так. Але російська федерація є державою-агресором, яка не поважає та грубо порушує норми міжнародного права, принципи людського співіснування.

Важливими для нашої держави є такі виклики, як глобалізація та євроінтеграція. Поняття глобалізації як багатовимірного об'єктивного процесу не є усталеним ні в міжнародному, ні в національному правовому лексиконі, хоча глобалізаційна проблематика все активніше обговорюється в світі як на доктринальному, так і на прикладному рівнях [4, с. 16-24]. Екологічна глобалізація, як різно-

вид глобалізації, обумовлена появою спільних для людства викликів довкілля – кліматичних змін, транскордонного забруднення повітря й води, поширення небезпечних захворювань і загрозами пандемії тощо [5]. Світове співтовариство сьогодні має оперативно реагувати на виклики глобалізації [6, с. 234]. Особливо гостро це питання постало після поширення територією нашої планети пандемії COVID-19, що серед іншого суттєво вплинуло на пріоритети та темпи розвитку екологічного права [7].

Сучасним викликом для України в умовах глобалізації є євроінтеграція. 28 лютого 2022 року Президент України Володимир Зеленський підписав заяву на вступ України до Європейського Союзу (далі – ЄС), 23 червня Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС, а 14 грудня 2023 року Рада ЄС вирішила розпочати переговори щодо вступу України до ЄС.

З 16 по 20 червня 2025 року Брюсселі тривав офіційний скринінг відповідності українського законодавства праву Європейського Союзу за розділом 27 «Навколишнє середовище, клімат та цивільний захист», що є необхідним етапом переговорів про вступ України до Європейського Союзу. Загалом переговорний процес охоплює 35 розділів. Розділ 27 є одним із наймасштабніших за кількістю актів права ЄС і має кроссекторальний характер, що вимагає залучення широкого кола фахівців [8].

В умовах сучасних екзистенційних викликів та загроз законодавство щодо забезпечення екологічної безпеки зазнає змін та реформується.

Метою статті є дослідження концептуальних засад та перспектив розвитку національного законодавства щодо забезпечення екологічної безпеки в умовах екзистенційних викликів і загроз.

Ступінь наукової розробки проблеми. Проблеми права екологічної безпеки, правового регулювання щодо забезпечення екологічної безпеки досліджувалися у працях багатьох вітчизняних науковців: В.І. Андрейцева, Г.В. Анісімової, Г.І. Балюк, Н.В. Барбашової, Л.О. Бондаря, В.Л. Бредіхіної, М.Я. Ващишин, Ю.Л. Власенко, А.П. Геть-

мана, А.С. Євстігнєєва, В.М. Єрмоленка, Р.С. Кіріна, Т.О. Коваленко, Т.Г. Ковальчук, М.В. Красової, Ю.А. Красової, Н.Р. Малишевої, В.В. Носіка, Є.П. Суєтнова, О.В. Сушик, А.С. Тимошенка, Т.О. Третьяка, М.О. Фролова, Т.А. Шараєвської, Ю.С. Шемшученка, О.А. Шомпол, В.В. Ярчак та інших. В.І. Проте у вітчизняній юридичній науці відсутнє комплексне дослідження концептуальних засад та перспектив розвитку національного законодавства щодо забезпечення екологічної безпеки в умовах екзистенційних викликів і загроз.

Виклад основного матеріалу. Отже, сучасна система глобальної та національної безпеки, зокрема екологічної, охоплена викликами та загрозами. Спробуємо розмежувати означені поняття.

Виклику науковій літературі визначається як проблемна ситуація, від розв'язання якої залежить подальше функціонування, саме існування суспільства, держави. Методологія їх аналізу запропонована Дж. Тойнбі у середині ХХ ст. До глобальних, планетарних викликів належать ті, від яких залежить існування планети Земля, людства, людської цивілізації. Це природні й соціальні виклики, зокрема, космічні катастрофи, катастрофи на Землі, ядерна війна, катастрофічні зміни клімату та екології, вичерпування ресурсів для виживання, дефіцит води та їжі, голод, планетарні хвороби та епідемії. Відповіді на такі й подібні виклики є завданням усієї людської цивілізації та створених нею інститутів [9].

У відповідь на глобальні виклики сучасності у 2015 році ООН ухвалено 17 Цілей Сталого Розвитку, а саме: 1. Подолання бідності. 2. Подолання голоду. 3. Міцне здоров'я. 4. Якісна освіта. 5. Гендерна рівність. 6. Чиста вода та належні санітарні умови. 7. Доступна та чиста енергія. 8. Гідна праця та економічне зростання. 9. Інновації та інфраструктура. 10. Зменшення нерівності. 11. Сталий розвиток міст та громад. 12. Відповідальне споживання. 13. Боротьба зі зміною клімату. 14. Збереження морських ресурсів. 15. Збереження екосистем суші. 16. Мир та справедливість. 17. Партнерство заради сталого розвитку [10].

Загроза – це можлива небезпека, що може бути реалізована у різних сферах, зокрема, економічній, фінансовій, військовій, соціально-політичній, територіальній, національній, інформаційній тощо [9].

Рішенням Ради національної безпеки та оборони України від 23 березня 2021 року серед викликів та загроз національній безпеці України в екологічній сфері визначено: значне забруднення довкілля через техногенне навантаження, нераціональне використання природно-ресурсного потенціалу, значні обсяги накопичених в Україні відходів, загострення екологічних та техногенних проблем у районах, прилеглих до зони конфлікту на Донбасі, недостатній рівень адаптаційних можливостей галузей економіки, систем життєзабезпечення до негативних процесів зміни клімату, неналежний стан системи державного моніторингу навколишнього природного середовища, єдиної державної системи захисту [11].

24 лютого 2022 року до переліку зазначених вище викликів та загроз додалося повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України. Ця війна, починаючи з 2014 р., стала одним із найбільших викликів європейській безпеці у XXI столітті. Її перебіг демонструє зміну методів і підходів до ведення війни і якими можуть бути потенційні наслідки від такої у XXI столітті. Нині можемо виокремити такі небезпечні риси цієї війни: світовий гібридний характер, особливості стратегії і тактики її ведення, ідеологічна основа, нова розстановка сил на світовій арені, наслідки війни [12].

Наслідки війни, а точніше їхня ліквідація стане ще одним викликом для світової спільноти. Найбільш тяжкими наслідками стануть масові людські втрати, екологічне забруднення Центрально-Східного регіону Європи, масове замінювання територій, проблема мігрантів, збільшення соціально-незахищених верств населення, поява великої кількості людей з психічними розладами тощо. Проте Україну і низку європейських країн чекає ще один виклик. Повосення відбудова потребуватиме значних ресурсів, які Україна може не мати [12].

Окреслені вище виклики та загрози підтримують основи національної безпеки, неодмінною складовою якої є екологічна безпека.

Екологічна безпека в законодавстві та в юридичній науці розглядається як: напрям державної політики; конституційний обов'язок держави та суб'єктивне право людини і громадянина; сфера національної безпеки; стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей [13, с. 15].

Серед основних засад державної екологічної політики визначено забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, підвищення рівня екологічної безпеки в зоні відчуження [14].

Екологічна безпека є складовою, важливим напрямом національної безпеки, яку законодавець визначає як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [15]. Відповідно до ч. 4 ст. 3 Закону України «Про національну безпеку України» державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, безпеки критичної інфраструктури, кібербезпеки України та на інші її напрями [15].

Відповідно до ч. 1 ст. 50 Конституції України кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Ст. 16 Основного Закону зазначає, що забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду українського народу є обов'язком держави [16].

Ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р., яка визначає екологічну безпеку як такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обста-

новки та виникнення небезпеки для здоров'я людей [17].

Національне законодавство щодо забезпечення екологічної безпеки станом на сьогодні не систематизоване і є доволі розгалуженим, складним та суперечливим. Як справедливо зазначає Ю.А. Краснова, норми права екологічної безпеки не лише не кодифіковані, а й не систематизовані. Тому в даному випадку мова може йти лише про наукову класифікацію норм, що закріплені різними нормативними актами [18, с. 144].

Основне місце серед законодавчих актів у сфері забезпечення екологічної безпеки належить Конституції України, в якій закріплено право на екологічну безпеку як одне із основних прав людини (ст. 50), а також передбачено обов'язок держави забезпечувати екологічну безпеку (ст. 16) [16].

Основним системоутворюючим законодавчим актом у царині екологічного законодавства є Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року [17].

Програмними документами стратегічного характеру щодо забезпечення екологічної безпеки є Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року (затверджено Законом України від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII) [14], Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року [15], Стратегія національної безпеки України «Безпека людини-безпека країни» (затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 року) [19], Стратегія екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року (схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2021 р. № 1363-р) [20].

Розробку комплексу заходів щодо нейтралізації викликів і загроз національній безпеці України передбачено Рішенням Ради Національної безпеки і оборони України від 23 березня 2021 року «Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації» (введено в дію Указом Президента України від 23 березня 2021 року № 111/2021) [11].

Зважаючи на результати наукових досліджень права екологічної безпеки, законодав-

ство щодо забезпечення екологічної безпеки можемо класифікувати за певними напрямками людської діяльності (сферами господарювання):

– у сфері забезпечення кліматичної безпеки: Закони України «Про ратифікацію Рамкової конвенції ООН про зміну клімату», «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони», «Про ратифікацію Паризької угоди», Стратегія екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року, «Про основні засади державної кліматичної політики», «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів», «Про енергетичну ефективність», «Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським Союзом про участь України у Програмі ЄС LIFE – Програмі дій з довкілля та клімату», «Про Національний реєстр викидів та перенесення забруднювачів» та інші;

– у сфері забезпечення продовольчої та біологічної безпеки: Закони України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів», «Про державне регулювання генетично-інженерної діяльності та державний контроль за розміщенням на ринку генетично модифікованих організмів і продукції», «Про пестициди та агрохімікати», «Про карантин рослин», «Про ветеринарну медицину», «Про захист прав споживачів», «Про питну воду та питне водопостачання», «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них», «Про насіння і садивний матеріал», «Про охорону прав на сорти рослин», «Про безпечність і гігієну кормів», «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин», «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів», Основи законодавства України про охорону здоров'я, «Про систему громадського здоров'я» тощо;

– у сфері забезпечення ядерної та радіаційної безпеки: Закони України «Про об'єкти

підвищеної небезпеки», «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку», «Про видобування та переробку уранових руд», «Про дозвільну діяльність у сфері використання ядерної енергії», «Про захист людини від впливу іонізуючого випромінювання», «Про поводження з радіоактивними відходами» тощо;

– у сфері забезпечення безпеки в промисловості (промислової безпеки): Закон України «Про об'єкти підвищеної небезпеки»; «Про поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення», «Про забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією», «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення» та інші;

– у сфері забезпечення безпеки на транспорті (транспортної безпеки): Закони України «Про транспорт», «Про автомобільний транспорт», «Про залізничний транспорт», «Про трубопровідний транспорт», Кодекс торговельного мореплавства України, Повітряний кодекс України, «Про дорожній рух», «Про перевезення небезпечних вантажів» тощо;

– у сфері забезпечення екологічної безпеки в енергетиці (енергетична безпека): Закони України «Про енергетичну ефективність», «Про ринок природного газу», «Про ринок електричної енергії», «Про енергетичну ефективність будівель» та інші;

– у сфері забезпечення екологічної безпеки у сфері містобудування (містобудівної безпеки): Закони України «Про Генеральну схему планування території України», «Про регулювання містобудівної діяльності», «Про основи містобудування» тощо;

– у сфері забезпечення екологічної безпеки у військовій галузі: Закони України «Про оборону України», «Про Збройні Сили України», «Про правовий режим воєнного стану», «Про використання земель оборони» та інші;

– у сфері забезпечення екологічної безпеки при управлінні відходами: Закони України «Про управління відходами», Закон України «Про поводження з радіоактивними відходами», «Про загальнодержавну цільову екологічну програму поводження з радіоактивними відходами», «Про загальнодер-

жавну програму поводження з токсичними відходами», «Про приєднання України до Базельської конвенції про контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх видаленням», «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції» тощо;

– у сфері забезпечення екологічної безпеки за надзвичайних станів: Закони України «Про правовий режим надзвичайного стану», «Про зону надзвичайної екологічної ситуації», «Про правовий режим воєнного стану» та інші.

Окрему групу законів становлять закони щодо забезпечення інституційного механізму екологічної безпеки та щодо юридичної відповідальності за порушення у сфері екологічної безпеки (Закони України «Про оцінку впливу на довкілля», «Про стратегічну екологічну оцінку», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кримінальний кодекс України, Цивільний кодекс України та інші).

Значним досягненням України на шляху до вступу до ЄС є прийняття ряду євроінтеграційних законів, серед яких: «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення»; «Про основні засади державної кліматичної політики»; «Про регулювання господарської діяльності з озоноруйнівними речовинами та фторованими парниковими газами»; «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів»; «Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту людини від впливу іонізуючого випромінювання»; «Про забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією»; «Про водовідведення та очищення стічних вод»; «Про Національний реєстр викидів та перенесення забруднювачів» тощо. Нагальною необхідністю є розробка та прийняття системи підзаконних нормативно-правових актів, спрямованих на реалізацію зазначених вище законів.

Висновки. Отже, зважаючи на екстенційні виклики та загрози, які постали перед Україною та світом, чинна система національного законодавства щодо забезпечення екологічної безпеки потребує систематизації, оптимальним варіантом якої уявляється розробка та прийняття Закону України «Про екологічну безпеку» (або «Про екологічну (природно-техногенну) безпеку», або «Про забезпечення екологічної безпеки»), про що зазначалося у вітчизняній юридичній науці [21, с. 118-134; 18, с. 466-474].

Орієнтовну структуру Закону України «Про екологічну (природно-техногенну) безпеку» було запропоновано В.І. Андрейцевим [21, с. 118-120], Закону України «Про забезпечення екологічної безпеки» – Ю.А. Красною [18, с. 466-474]. Майбутній закон має враховувати виклики кліматичних змін, збройної агресії, глобалізації, євроінтеграції та систематизувати чинне національне законодавство у сфері екологічної безпеки, що є надто громіздким, розгалуженим та не систематизованим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Криза довкілля: етичні та екзистенційні виклики: колективна монографія. К.: Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, 2024. 313 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1Yb-xLZ35uhxoMFK_uNHMOiSLau7bxGAR/view
2. Давос 2025: Кліматичні виклики та нові торгові війни на порядку денному. URL: <https://latifundist.com/spetsproekt/1131-davos-2025-klimatichni-vikliki-ta-novi-torgovi-vijni-na-poryadku-dennomu>
3. Через два роки людство вичерпає «кліматичний ліміт» – вчені попереджають про загрозу <https://weukraine.tv/suspilstvo/cherez-dva-roki-ljudstvo-vicherpaje-klimatichnij-limit-vcheni-poperedzhajut-pro-zahrozu/>
4. Стеценко С.Г., Васечко Л.О. Глобалізація та право: національний вимір: монографія. Київ: Атіка, 2011. 132 с.
5. Глобалізація. URL: <https://vue.gov.ua/%D0%93%D0%BB%D0%BE%D0%B1%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F>
6. Малишева Н.Р., Ковтун О.М. Природоохоронне право України у контексті глобалізаційних викликів. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 1. С. 234-239. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/issue/view/82/97>
7. Arden Rowell. COVID-19 & Environmental Law. URL: https://www.researchgate.net/publication/340908204_COVID19_and_Environmental_Law
8. Україна на крок ближче до ЄС: Завершено офіційний скринінг за переговорним розділом 27 «Навколишнє середовище, клімат та цивільний захист». URL: <https://mepr.gov.ua/ukrayina-na-krok-blyzhchedo-yes-zaversheno-ofitsijnyj-skryning-za-peregovornym-rozdilom-27-navkolyshnye-seredovyshe-klimat-ta-tsyvilnyj-zahyst/>
9. Кравченко В.І. Виклики і загрози Україні, її економіці та фінансам у першій третині XXI століття. *Ефективна економіка*. 2016. № 10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_10_3
10. 17 Цілей сталого розвитку URL: <https://globalcompact.org.ua/tsili-stijkogo-rozvytku/>
11. Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації. Рішення Ради національної безпеки та оборони України від 23 березня 2021 року. Введено в дію Указом Президента України від 23 березня 2021 року № 111/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0018525-21#Text>
12. Коцур В. Виклики і загрози колективній безпеці Європи в умовах російсько-української війни. URL: https://sdc-journal.com.ua/web/uploads/pdf/SDC_2023_1-151-181.pdf
13. Власенко Ю.Л. Оптимізація законодавства України у сфері забезпечення екологічної безпеки. Дис... канд. юрид. наук. 12.00.06. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. К., 2009. 236 с.
14. Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року. Затверджено Законом України від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19?find=1&text=%D0%BA%D0%BB%D1%96%D0%BC%D0%B0%D1%82#Text>
15. Про національну безпеку. Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
16. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

17. Про охорону навколишнього природного середовища. Закон України від 25 червня 1991 року № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>

18. Краснова Ю.А. Право екологічної безпеки в Україні. Дис....докт.юрид.наук.12.00.06. Національний університет біоресурсів і природокористування України, Інститут економіко-правових досліджень НАН України. К., 2018. 490 с.

19. Стратегія національної безпеки України «Безпека людини-безпека країни». Затверджено Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12>

20. Стратегія екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2021 р. № 1363-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2021-%D1%80#Text>

21. Андрейцев В.І. Право екологічної безпеки: Навчальний та науково-практичний посібник. К.: Знання-Прес, 2002. 332 с.